

NUO JUCEVIČIAUS JŪRATĖS IKI KVAPILO RUSALKOS: ŽMOGAUS
IR DEIVĖS MEILĖS SIUŽETO LIETUVIŠKOS ĄTMAINOS BEI JŲ
ATSPINDŽIAI XIX AMŲIAUS ČEKIJOS KULTŲROJE

HALINA BERESNEVIČIŲTĖ-NOSÁLOVÁ

ISSN 1392-0588 (spausdintas)

ISSN 2335-8769 (internetinis)

Masaryko universitetas, Kalbotyros ir baltistikos institutas,
Brno, Čekija

<https://doi.org/10.7220/2335-8769.82.3>
2024. 82

SANTRAUKA. Straipsnio autorė tyrinėja XIX amžiaus Lietuvos literatūros pasakojimų apie žmogaus ir deivės meilės atgarsius Čekijos kultūrinėje spaudoje ir galimą poveikį Antonino Dvořáko bei Jaroslavo Kvapilo operos „Rusalka“ libretui. Liudviko Adomo Jucevičiaus „Jūratė, Baltijos karalienė“ buvo publikuota čekų kalba. Juzefo Ignaco Kraševskio „Vitolio rauda“ ir jo libretas Stanislovo Moniuškos kantatai „Milda“ išversti nebuvo, tačiau palankiai įvertinti ir pakartotinai prisimenami čekų kultūrinėje spaudoje. Nors literatūrinių kūrinių intertekstualumą galima konstatuoti tik hipotetiškai, „Rusalkos“ libretas primena Adomo Mickevičiaus „Svitezietę“ poetinės išraiškos priemonėmis ir skirtingų įsimylėjėlių lūkesčių tematizacija, Kraševskio (galbūt tarpininkaujant Julijui Zeyerui) įtaką galime nutuokti savižudiškame princo elgesyje.

RAKTAŲODŲIAI: intertekstualumas, XIX amžiaus Lietuvos kultūra, XIX amžiaus Čekijos kultūra, neįmanoma meilė literatūroje, savižudybė literatūroje.

Tragiškos deivės meilės žmogui istorija Europoje išpopuliarino Friedricho de la Motte Fouqué romaną „Undinė“ (1811), Hanso Christiano Anderseno „Undinė“ (1837) ir šių kūrinių potencialą bemat išnaudojusios operos. Jaroslavas Kvapilas (1858–1950), pristatęs savo libretą Antonino Dvořáko „Rusalkai“ (1900), įvardiniame žodyje pripažino šiuos įkvėpimo šaltinius, be to, paminėjo XIV amžiaus Jeano d’Arraso romano apie Meliuziną versijas, tarp jų Václavo Klimento Klicperos (1792–1859) „Čekiškąją Meliuziną“ (1847) ir dar daugelį kitų svetimtaučių autorių kūrinių. Bet čia pat autorius pabrėžė, kad jo Rusalka – originali čekų liaudies pasakų būtybė, kilusi iš Karelo Jaromiro Erbeno (1811–1870) baladžių pasaulio (Kvapil 1922: 7–8). Šiame kontekste galima klausti, kas Kvapilo kartos literatams Čekijoje buvo žinoma apie lietuviškąsias populiarinio siužeto atmainas. Juolab kad būtų visai suprantama, jeigu ieškodamas slaviškos Rusalkos specifikos Kvapilas būtų žvalgęsis į tautosakos žiniomis turtingesnę Lenkijos ir Lietuvos žemių literatūrą.

Taip pat straipsnyje keliamas klausimas – kurie Lietuvos romantikų kurtų siužetų elementai galėjo paveikti čekų dekadentinę literatūrą.

Pačioje pradžioje reikia pripažinti, kad šie pasvarstymai apie Vilniaus romantikų įtaką vienos garsiausių čekų operos libretui tegali būti hipotetiniai. Ir ne vien todėl, kad įtakos literatūriniam kūrinii klausimą visuomet lengviau nagrinėti laisvesniu konteksto ir kultūrinės komunikacijos lygmeniu, nei įrodinėti neabejotiną poveikį. Šiuo požiūriu pagrindinis straipsnio klausimas tėra prielaida patyrinti Lietuvos ir Čekijos kultūrų tarpusavio santykius XIX amžiuje, užfiksuotus Čekijos literatūrinėje spaudoje, – tai užduotis, kuri man, kaip istorikei, artimesnė. Identifikuojant intertekstualumą Lietuvos ir Čekijos kūrėjų tekstuose pasirinkta *atspindžio* metafora, neįsipareigojant ieškoti tvirtų įtakos įrodymų.

Taip pat reikia pažymėti, kad nepaisant to, jog Vilniaus romantizmo įtaka čekų atgimimo literatūrai yra nuodugnai tyrinėta (Szykowski 1946), Kvapilo erudicija tuometinio lenkų teatro ir dramos srityje yra žinoma, jo lenkų teatro apžvalgos periodinėje čekų spaudoje pastebėtos ir įvertintos, lenkų literatūros inspiracijos „Deborai“ konstatuotos (Pelikan 1969; Szykowski 1949; Grabowski 1951), o su „Rusalka“ yra kebliau. Iš pirmo žvilgsnio „Rusalkos“ siužetas laikosi tos vakarietiškos Fouqué, Anderseno ir jų vokiškų sekėjų linijos, ką pripažino cituotame įvade ir pats Kvapilas. Tai – pasaka apie meilės gebėjimą pasikelti virš asmeninių nuoskaudų, europietiška pastanga ugdyti mergaites nuo egoizmo išsilaisvinusio moteriško kilnumo paradigmos pagrindu. Tik elementai, kurie paprastai vadinami „psichologizuojančiais“ ar dekadentiškais, Rusalkos meilės liguistumas ar jos virsmas žmonėms pavojinga Bludička, taip pat ir princo savižudybė išsiprašius jos pragaištingo bučinio, verčia dairytis kitų įkvėpimo šaltinių.

NUO MICKEVIČIAUS IKI ČEKŲ DEKADENTIZMO POETIKOS

„Rusalkos“ tekste nerasime akivaizdžių nuorodų į LDK žemių tautosaką ar literatūrą. Tik iš dalies gali padėti autobiografinis Kvapilo palikimas. Kvapilo atsiminimai apie Prahos teatrą ir jį supančią bohemą – spalvingas pasakojimas apie sutiktus ir pažintus žmones, ne apie jo skaitinius ar literatūrinius įkvėpimus. Visgi porą asmeninių jungčių su lietuviška tematika šiuose atsiminimuose galima aptikti.

Apie čekų poetą ir „Jūratės, lietuviškos baladės“ (1887) autorių Julijų Zeyerį pasakoja kritiškai, bet tik kaip apie žmogų. Kvapilas galvėnėjosi su vyresniu autoritetu, užstojo savo kartos poetą Jaroslavą Vrchlický'į, konfliktuojantį su Zeyeriu (Kvapil 1932: 152–157), ir kiek kandžiai pašiepė kažkada buvusio Prahos salonų liūto atitolimą nuo Prahos bohemos gyvenimo pabaigoje (Kvapil 1932: 224). Šis

kontroversiškas santykis galbūt galėtų paaiškinti, kodėl, nepaisant Zeyerio artimų elementų „Rusalkos“ poetikoje ir siužete, jo nepaminėjo greta Klicperos ir Erbeno. Betgi Zeyerį pripažino labiausiai išsilavinusiu ir pasaulio mačiusiu čekų literatu (Kvapil 1932: 153), akivaizdžiai jį laikė autoritetu. Abu poetai buvo panašaus literatūrinio skonio, abu atstovavo būtent tai kosmopolitiškesnei čekų poetų ir teatralų srovei, siekusiai kurti čekišką kultūrą, suprantamą kaip Europos aukštosios kultūros dalį, polemizuojančiai su gryniosios tautinės kultūros ieškotojais. Kvapilas paprastai minimas ir tarp Zeyerio sekėjų, parėmusių daugumą dekadentinės jo poetinės išraiškos ir pasaulėjautos priemonių (Pynsent 2020: 166–236). Yra tikėtina, kad jo „Jūratė“ Kvapilui buvo žinoma.

Kita jungtis – tai artima Kvapilų šeimos bičiulė Henrietta von Ritter, Jindřiškos Slavinskos pseudonimu žinoma Nacionalinio teatro Prahoje aktorė. Pasivadinusi mergautine motinos pavarde, „savo lenkiška kilme puikavosi labiau nei kuo kitu, įskaitant ir tą esminę naiviai liepsnojančią neapykantą viskam, kas rusiška“. Slavinskos tėvas Ludvikas Ritteris von Rittersbergas, „jau užmirštas čekų literatas ir kompozitorius“ (Kvapil 1932: 310), dalį gyvenimo praleidęs ir žmoną sutikęs Lvive, į vokiečių kalbą vertė ne tik čekų atgimimo veikėjų, bet ir Mickevičiaus poeziją. Rittersbergas buvo vienas iš Vilniaus Archeologijos komisijos narių užsieniečių, rašė straipsnius ir eilėraščius į Adomo Honorijaus Kirkoro redaguojamą periodinį leidinį „Tekla Wileńska“. 1843 metais čekiškai publikuotose „Mintyse apie slavų dainas“ išgyrė lenkų kompozitorių uolumą, supriešindamas jų valią kurti nepalankiomis aplinkybėmis su valdžios ir mecenatų parama pertekusiais rusais ir labiau išvystyta muzikine kultūra besididžiuojančiais čekais. Čia citavo Stanislavo Moniuškos mintis apie būtinybę kurti muziką vietinei, nuo vaikystės žinomai poezijai, apie poreikį pritaikyti dainų kompoziciją gimtajai kalbai, kurias kompozitorius dėstė neseniai Vilniuje išleistame „Namų dainyne“. Didžiąją dainyno dalį sudarė muzika, skirta Mickevičiaus eilėms (Ritter 1947: 34–35). Slavinską Kvapilas vadina savo pirmosios meilės „angelu sargu“, „antrąja uošve“ (Kvapil 1932: 311), globojusia jauną porą iki to laiko, kol santuokai prieštaravo aktorės Hanos Kobšovos motina. Iki pirmosios žmonos mirties 1906 metais šventusi su Kvapilų šeima kiekvienas Kūčias, argi „Rusalkos“ rašymo metu nebūtų su Kvapilu aptarinėjusi panašių Mickevičiaus baladžių siužetų?

Būtent Adomo Mickevičiaus poetikos atšvaitai Kvapilo „Rusalkoje“ atrodo aki-vaizdūs. Mickevičiaus „Svitezietėje“ (1822) rasime Kvapilo naudojamas poetinės išraiškos priemonės, kurių nėra pas pripažintą poetinės inspiracijos šaltinį slavų kalba Erbeną. Pasakojimo dramatismą palaiko pasikartojantis motyvas, formuluotas kaip „vargas tam“, kuris laužo priesaiką („Svitezietėje“), ar kaip išblyškusi būtybė tikisi sėkmės prabangiame žmonių pasaulyje („Rusalkoje“). Toks motyvas

pirma pasirodo kaip perspėjimas, o kulminacijoje – kaip pranašautos negandos išsipildymas.

„Svitezietė“	„Rusalka“
Nes jei kas priesaiką sulaužys, oi vargas jam, gyvam dar vargas! Ir vargas jo blogai sielai! (Mickiewicz 1860–1861: 23, 27) ¹	Nelaiminga išblyškus Rusalka, Vargas tau, oi vargas, oi vargas (Kvapil 1922: 15, 16, 21, 46)

Abu autoriai pasakoja apie įsimylėjėlių santykį *medžiotojo* ir *elnės* metaforomis. Abiejų poetų vyriški herojai nutuokia, kad jo mylimoji – pasakiška būtybė, vaiduoklis. Abu, įkalbinėdami pasilikti su juo, kreipiasi į mergaitę kaip į trapų akimirkos stebuklą.

Klaidžioji po mišką kaip baikšti elnė, kaip vaiduoklis tamsią naktį? Pasilik geriau su tuo, kuris tave myli, Lik mylimoji! su manim. (Mickiewicz: 22)	Žinau, kad tu tesi kerai, kurie išnyks, išsisklaidys spindinčioje migloje – betgi kol trunka mums skirtas laikas, mano pasaka, nespruk! Baigėsi jau mano medžioklė – ko gi daugiau betrokšti? Tu – mano rečiausia elnė, auksinė žvaigždė tamsioj naktyje – mano pasaka, eikš su manim. (Kvapil: 24)
--	--

Abu pabrėžia ypatingą grožį vartodami *blyškios rožės*, *baltos elnės*, *miglos apgaubtos būtybės* vaizdinius.

Jos skruostai kaip blyškios rožės vainiklapiai Pabarstyti aušros ašaromis; Kaip lengvas rūkas, lengvas apdaras apgaubė jos dangišką stotą. (Mickiewicz: 24)	Baltoji mano elne! Baltoji mano elne! Pasaka, nebylus vaiduokli! (Kvapil: 47)
--	--

Mickevičiaus „Svitezietėje“ balto grožio pavojai galbūt tik šmėkštelės skaitančiojo vaizduotėje, kuomet šaulys kukliai nuleidžia akis nuo gulgės krūtinės ar viliojamas į baltų lelijų guolį sidabrinėje gelmėje sudvejoja, ar jam norisi į šalto vandens pasaulį. Čekų poetai balto blyškaus grožio metaforas pastūmė mirštančio, liguisto, dekadentiško grožio kryptimi. Romantiko Erbeno „Lelija“ (1865) galynėjasi su mirtimi ir su persodinto augalo, į svetimą kraštą išvežtos nuotakos, nedalia. Medžiodamas ponas aptinka nuostabaus grožio leliją, išaugusią ant miške palaidotos mergelės kapo. Įsakė tarnams persodinti augalą į jo sodą, kur lelija virto mergaite. Šios metamorfozės įgalinta laimė betgi tetrunka iki tol, kol ponas neišsiruošia kelionėn ir

¹ Čia ir kitur pažodiniai autorės vertimai.

grįžęs sužino, kad jo motina nužudė žmoną su vaikelio (Erben 2011: 92–95). Julius Zeyeris *baltos lelijos* metaforą perkėlė į lietuvišką kontekstą, išreikšdamas ja amžinai besiilginčios, šaknis praradusios ir egzaltuoto idealo siekiančios būtybės grožį, taip tipišką visai Zeyerio kūrybai. „Algirdo Geištar“ herojui *blyškioji, baltoji lelija* – tai jo iš čekų didikų giminės kilusi prosenelė, Žemaitijos dvarelyje puoselėjamas atminimas apie be tolimos tėvynės nuvytusią gražuolę (Zeyer 1959: 20–22). Šios reminiscencijos viliojamas išsiruošia į jo prosenelę jau užmiršusią Čekiją, kur turtu ir politinėmis intrigomis pertekusioje karalystėje randa savo nepasiekiamą idealią meilę, visą gyvenimą persmelkusio ilgesio objektą – karalienę Oną Jogailaitę. Kuomet Robertas Pynsentas pavadino Zeyerį čekų dekadentinės poezijos kertiniu akmeniu, turėjo omeny ir šį jo specifinį dvilypį dendžio kosmopolito santykį su čekų nacionalizmu, kur radikalus atsidavimas tautos idealui koegzistavo su atvira panieka jos profanuotai miesčioniškai tikrovei, aktualioms čekų nacionalizmo formoms (Pynsent 2020: 188–194). Jo herojai kaskart, kaip ir pats Zeyeris, tik iš dalies čekiškos kilmės. Jie nelaimingi tėvynėje, vystantys iš ilgesio tolimuose kraštuose, tik akimirksniui lemia sutikti tobulą meilės objektą – panašaus likimo būtybę.

Dar svarbiau tai, kad „Svitezietėje“ ir „Rusalkoje“ *balto blyškaus grožio, medžio-tojo ir elnės, akimirkos stebuklo* metaforos vartojamos taip, kad iškart nurodo ir į pagrindinę dramą kuriančią problemą: prasilenkiančius herojų erotinius lūkesčius. Jam jo meilės objektas – retas medžioklės laimikis ir akimirkos stebuklas, o jai reikia ištikimos meilės. Prie šio Mickevičiaus ir Kvapilo siužetus jungiančio motyvo grįšime vėliau. Prieš tai reikia pasiaiškinti visai Europai bendrą šių pasakojimų kontekstą.

SIUŽETAI, TEMOS IR TIKĖTINUMO KONSTRUKCIJOS ROMANTINĖSE PASAKOSE APIE ŽMOGAUS IR DEIVĖS MEILĘ

Visos šiame straipsnyje aptariamos žmogų įsimylėjusios antgamtinės būtybės Lietuvos ir Čekijos literatūroje buvo savo kūrėjų, apimtų regioninio patriotizmo, tvirtai pririštos prie vietos tautosakos ir netgi geografijos. Jūratė mylėjosi su Kastyčiu prie Šventosios, Milda su Romojumi – prie Nemuno netoli Kauno, Klicperos Meliuzina – Krkonošų kalnuose, o Rusalka, girdi, gyveno tvenkinyje prie jo gimtųjų Chudenicų pietų Bohemijoje. Tačiau visa ta padermė kilo iš kelių bendrų europietišκών siužetų ir tarnavo literatūrų diskusijai keliomis bendromis temomis. Romantinės pasakos stengėsi apibrėžti savo santykį su stebuklo elementais, spręsti antgamtinių veikėjų tikėtinumo problemą. Didysis autoritetas Vilniaus ir čekų romantikams Johannas Wolfgangas Goethe'ė „Žvejyje“ (1779) prikėlė antikinę

sakmę apie jūreivius mirtin viliojančias vandens dvasias, senajam moteriškus erotinius kerus demonizuojančiam siužetui pridurdamas „ekologinę“, žemišką, žmogiškai suprantamą dimensiją. Žvejo mirtis eilėraštyje yra gamtos dvasios bausmė už jos palikuonių žuvelių viliojimą ir žudymą.

Ankstyvųjų romantinių pasakų autorius tuo tarpu patenkino prielaidą, kad deklaruotas fantastinio pasakojimo ar pasakos žanras pasitarnaus kaip forma perteikti filosofinę moralinę mintį. Fouqué ir Anderseną išnaudojo XVI amžiaus alchemiko Paracelso pasakojimus apie vandens elementalus – undines – protingas būtybes, kurios gali įgyti nemirtingą sielą tik ištekėdamos už žmogaus ir išlaikydamos jo ištikimą meilę. Elementalai gali tarnauti žmogui ir be noro už jo ištekėti, bet jų jokių būdu negalima įžeisti šalia jų stichijos (Hartmann 1896: 124). Renesansinę Paracelso legendą buvo lengva skaityti kaip personifikuotą santykį tarp pagonybės ir krikščionybės: krikštą priėmęs žmogus, kaip ir ištekėjusi undinė, įgyja išganymo viltį, bet nemirtingos sielos likimas sprendžiasi permainingų šio pasaulio pagundų kontekste. Draudimas įžeisti nimfą galėjo įkūnyti mintį apie kultūros konvencijų trapumą demoniškos gamtos galios akivaizdoje. Romantinėse pasakose sielovados tema virto meilės ir žmogiškumo apoteozė. Įgyti vandens būtybės trokštamą nemirtingą sielą – tai priimti kūno mirtingumą, patirti skausmą dėl žmonių santykių nepastovumo, bet kartu ir pažinti kilniausius žmogiškus jausmus. Metafizinė meilės vertė suvokiama tik žmogaus egzistencijos ir žmogiškų santykių trapumo kontekste, išaukštinant pasiryžimą saugoti mylimąjį ir nuo jo neištikimybės pasekmių kaip Fouqué Undinė, gebėjimą nugalėti pagiežą dėl meilės kitai kaip Anderseną Undinė.

Moderniųjų literatūrinių undinių nelaimės priežastis buvo išrinktojo neištikimybė, o naujam gyvenimui prikelta heraldinė Jeano d'Arraso legenda apie Lusignanų dinastijos kilmę ir jos vėlesnės variacijos pasakoja apie tragiškas vyriško nepasitikėjimo žmona, jos nurodymų (dažniausiai neieškoti jos tam tikromis savaitės dienomis) nepaisymo ar tiesiog jo pavydo pasekmes. Naujaisiais laikais Meliuzinos siužetas taikytas paliesti ne tiek didaktines, kiek keblesnes meilės, su ją susijusios moralės bei draudimų temas. Nerimtas žanras, išsigalvojimo galimybė leido autoriui išsisukti nuo moralistų priekaištų. Goethe'ė savo „Naująją Meliuziną“ (1821) pasakojo iš esmės pasitikėjimo neverto personažo lūpomis. Jo pasakos herojus – ne koks princas, o vulgarus barzdaskutys. Goethe'ė palieka galimybę skaitytojui manyti, kad tas iškalbingas netikėlis savo romaną su nykštukų karaliene tiesiog išsigalvojo.

Ir čia Goethe'ė metafizinę deivės elgesio motyvą pakeičia biologine – jai reikia santuokos su žmogumi, kad išgelbėtų nuo išnykimo savo padermę, nes nykštukų valdovų palikuonys laikui bėgant gimdavo vis mažesni ir mažesni. Barzdaskučio trumparegiškas ir grubus egoizmas, kurio vedamas jis apleidžia neščią

žmoną ir sunaikina net komunikacijos tarp nykštukų ir žmonių pasaulio galimybę, prasišlenkia su subtiliu ir produktyviu jo dailios žmonos karalystės pragmatizmu. Barzdaskutys nesusilaukė nė antgamtinės bausmės. Iš visos tos aferos jam liko tik neaiškus jausmas, kad kuo labiau augo, artėjo prie savo „milžino idealo“, grįždamas į prigimtinių dydį, tuo kvailesnis jautėsi (Goethe 1821: 413), o skaitytojui kirbėjo klausimas, koks šio vienareikšmiškai interpretacijai nepasiduodančios pasakos pamokymas (Schellenberg 2017).

Panašus manevras vengiant vienareikšmiško moralo buvo dramai suteikti liaudiškos komedijos ar farso pobūdį. Būtent tai pasitelkė Julijus Slovackis „Baladinoje“ (1839) pasakodamas apie nimfos Goplanos meilę girtuokliui. Goplana – Micevičiaus „Svitezietės“ parodija. Iš jos reikalavimo prisiekti ištikimybę prieš bučinį Grabiecas šaiposi nurodydamas į įprastą kaimiečių merginų atvirumą meilėkavimui. „Ekologiška“, kiekvienu gyvu padarėliu savojo ežero apylinkėse besirūpinanti Goplana „negali žudyti, tik nubausti“ (Słowacki 1839: 54), tad už neištikimybę, lengvabūdišką pabučiavimą, paverčia Grabiečą gluosniu ir kartu jo meilužės Baladinos pirmosios žmogžudystės liudytoju. Betgi neužkeikia tūkstančiui metų kaip kokia Svitezietė! Jau kitą dieną į kaimą grįžęs Grabiecas, kalbėdamas su merginomis ir vaikėzais, abejoja, ar tas nuotykis nebuvo sapnas po išgertuvių. Komiški liaudies tikėjimų elementai dramoje pasitarnauja kaip kontekstas išryškinti sociopatišką, bet visgi žmogiškai tikrovišką Baladinos paveikslą. Paveikslą moters, beatodairiškai siekiančios pakilti iš savo neturtingos mergaitės dalios ir nutraukti visus saitus su prastuolės praeitimi. Komiško liaudiškų įsivaizdavimų ir tragiškos žmogiškos tikrovės priešprieša apsunkina romantišką grafo Kirkoro ir Atsiskyrėlio / Karaliaus Popielo tikėjimą liaudies morale, kad žmonos jis turėtų ieškoti vargingoje lūšnelėje.

Panašiai savo „Čekiškąją Meliuziną“ kontravo ir Klicpera, iš Slovackio „Baladinos“ veikiausiai pasiskolinęs ir bausmės būdą – žaibo nutrenkimą – pagrindiniam neigiamam herojui. (Heraldinėje Meliuzinos legendoje už motinos dalią atkeršija sūnus.) Savo dramą pavadino *bachorka* – tai kiek pejoratyvus pasakos sinonimas, pabrėžiantis išgalvotumo elementą. Palaidūnišku liaudiško farso humoru trykšta veikėjų dialogai, itin auklė Jarušė, primenanti Williamo Shakespeare'o Julijos auklę, triskart našlė, noriai dalijanti jaunimui pamokymus meilės srityje. Kaip ir Slovackis, išspraudęs „Baladinos“ veiksmą į legendinius pusiau pagoniškus Lenkijos karalystės kūrimosi laikus, Klicpera pasakoja apie neseniai krikščionybę priėmusius Truto pilies Krkonošų kalnuose valdovus ir jų kaimynus iš Silezijos, virš kurios dar tik brėkšta [krikščionybės] aušra. Iš Silezijoje praktikuotos pagonybės aprašymo matyti – kiek kurioziškas – Klicperos apsiskaitymas, parodantis jo pažintį su LDK priešistorės tyrinėtojų raštais. Domislavo sesers vyras „vis dar lenkėsi Perkūnui ir kitiems tautiniams stabams“ (Klicpera 1848: 113). Ši nesusipratimą galbūt lengviausia būtų paaiškinti „šekspyrišku“ elgesiu su geografinėmis ir istorinėmis

realijomis, kai per XVIII amžiaus karus Prūsijos užvaldytos Silezijos gyventojams priskyrė senprūsų dievą. Skirtingai nuo Slovakio, ironija ir farsas Klicperai reikalingi aptarti nepatogias meilės, o ne politinės filosofijos temas. Krikščionybės ir pagonybės sankirta jam svarbi kuriant uždraustos meilės kontekstą: pagrindinio herojaus Bronislavo santuokai su Meliuzina jo įtėvis priešinasi būgštaudamas dėl jo sielos išganymo. Čekų kalboje *meluzyna* reiškia vėtrą, tad Klicperos Meliuzina – permaininga būtybė, ką Klicpera išreiškia taikydamas savo mėgstamą personažo perrenginėjimo priemonę. Oro ir vandens nimfa Vlnena dramos veikėjams, žmonėms, daro nematyto grožio ir kilnaus elgesio merginos įspūdį (Klicpera 1848: 57), betgi pokalbis su vaikystės drauge išduoda jos polinkį į klastą ir žaidimus su nekaltų jaunuolių jausmais (Klicpera 1848: 22–23). Ji veikia ir persirengusi intrigante sene, pilininko žmona. Pirmame ir paskutiniame akte ji pasirodo apsimetusi Bronislavo bičiuliu Vojslavinu. Būtent tragiškos dramatos pabaigoje žmoną dėl intriganto sukurstyto pavydo praradusį ir iš sielvarto išprotėjusį Bronislavą „stebuklingai“ perkėlęs į jo gimtąją pilaite Silezijoje Vojslavinas (arba juo persirengusi Vlnena?) įtikinėja, kad jo meilė ir santuoka su Meliuzina buvo tik sapnas. Homoseksualinės meilės sapnas, kaip norėtų interpretuoti legendas apie uždraustą, neįmanomą meilę undinėms kai kurie šiuolaikiniai tyrinėtojai (Kraß 2010)? Klicperos dramatos pabaiga nėra vienareikšmiška. Kiti veikėjai paraleliai veikia, tarsi gyventų tikrai nutikusios santuokos su Meliuzina versiją. Betgi dėl viso pikto autorius Vlnenos / Vojslavino lūpomis priduria deramą moralą: apie Bronislavo motinos žiedą, kurį dramatos pradžioje Vlnena prisipažįsta klastingai davusi Bronislavui, kad savo magiška galia jį kaskart prie jos trauktų be valios atsispirti, dramatos pabaigoje sako, kad jis vilioja savo nešiotą ten, kur tyko pavojai, ir tuo skatina jį uoliai bandyti bei ugdyti savitvardą (Klicpera: 140).

GENDER² PERSPEKTYVA: KAS KALTAS?

Moderniųjų pasakų autoriai rinkosi tikėtinumo konstrukcijas, kuriomis žaidė su vyriško ir moteriško herojaus vaidmenimis, atsakydami į klausimus: kuris jų supranta situaciją, kas kaltas dėl porą ištikusios nelaimės ir kas lieka nubaustas? Goethe'ės žvejys, kaip ir ankstesnių sakmių apie demoniškas jūros būtybes herojai – vienareikšmiška klastos auka, kaltas tik tuo, kad gundomas pasiduoda geismui. Nelaimės priežastis paaiškinama skaitytojui, bet ne jam.

Ne ką aiškesni yra situacijos pavojai romantinių pasakų apie undines vyriškiems herojams. Tragišką likimą sąmoningai rizikuodamos renkasi dėl savo sielos

² Šiame straipsnyje *gender* terminas nusako vyrų ir moterų vaidmenis, kuriuos jiems priskiria kultūra.

ir meilės kovojančios undinės. Tiesa, Fouqué į savo pasaką įkomponavo sakmėms apie meliuzinas būdingus perspėjimus ir draudimus. Visgi jo Huldbrandas prie siužeto vystymosi prisidėjo neapdairiais veiksmais, kylančiais iš svarbių faktų nežinojimo. Galų gale pražūtį sau pačiam, naujai žmonai ir visam dvarui užtraukė nesilaikydamas nesuprantamo draudimo neatkimšti parko fontano. Anderseno princas iki pasakos galo nežinojo, kaip undinėle pasiaukuoja, ir nė nenutuokė, kad jo žmona nėra ta pati paslaptinga pamilta gelbėtoja.

Mickevičius išleido „Balades“ tepraėjus metams nuo Goethe'ės „Naujosios Meliuzinos“. Jauną poetą, regis, jaudino ta pati prasilenkiančių vyro ir moters erotinių lūkesčių tema, ilgai brendusi jau septyniasdešimtmečio Goethe'ės kūryboje. Abiejų autorių vyriški herojai – skirtingai nei ankstesnėse pasakose – sulaužo visai suprantamus draudimus patekę į banalią, gan aiškią situaciją. Goethe'ės barzdaskutys – tiesiog nevaldydamas akimirkos nuotaikų impulsų. „Naujosios Meliuzinos“ ir Mickevičiaus „Svitezietės“ herojams jų lemtingosios mylimosios bent iš dalies paaiškina situaciją ir reikalauja tuometinės moralės požiūriu deramo ar paprasta žmogiška empatija pagrįsto elgesio.

Tik iš pirmo žvilgsnio „Svitezietės“ siužetas ir tema seka į pražūtį viliojamu Goethe'ės „Žveju“. Čia drovi ir nepatikli mergaitė – ne demoniška gundytoja. Jos elgesys visai suderinamas su konvencine poeto laikų morale. Baladės herojus yra šaulys, medžiotojas, kas leidžia nutuokti, jog persekios savo laimikį, o jį pagavęs vėl persekios kitą. Nėra pagrindo įtarti, kad nepažįstamoji gražuolė ant ežero kranto šaulį klaidina, kad nuoširdžiai neatkartoja jo jausmų. Ji tik atsargesnė, prisimena seno tėvo perspėjimą, kad „vyro balse lakštingalos suokia, o širdyje – lapės kėsiai“ (Mickiewicz 1860–1861: 23), ir kviečiama šaulio trobelėn atsako, kad gal ir išklaustų jo prašymų, bet abejoja, ar bus jai ištikimas. Jos klausa apsiriboja tuo, kad tik šauliui suskubus prisiekti atskleidžia savo ežero mergelės prigimtį. Užkeikimo bausmę šaulys užsitraukia ne dėl iš esmės pragaištingo santykio su nežemiškais padarais, o impulsyviai, bet visgi sąmoningai sulaužęs priesaiką. „Svitezietės“ šaulys yra ne tik savojo geismo auka, bet ir liūdno savo paties likimo kaltininkas. Mergaitė Mickevičiui ne tokia svarbi, baladė baigiasi teiginiu, kad poetas nežino, kas ji tokia.

KVAPILO KULTŪRINĖS APLINKOS SANTYKIS SU LDK ŽEMIŲ ROMANTIKAIS: KRAŠEVSKIO IR MONIUŠKOS PĖDSAKAS

Iš Meilės Lukšienės ir Arnoldo Piročkino publikacijų matyti, kad Liudvikas Jucevičius per susirašinėjimą su filologu Václavu Hanka ilgainiui įsitvirtino čekų mokslo pasaulyje kaip lietuvių kalbos, mitologijos ir etnografijos žinovas. Keli jo

„Prisiminimų apie Žemaitiją“ (1842), kur Jucevičius publikavo sakmę apie Baltijos karalienę Jūratę, egzemplioriai buvo laikomi Čekijos nacionalinio muziejaus bibliotekoje (Lukšienė, Piročkinas: 2014). Čekų kalba sakmė buvo publikuota 1852 metais (*Lumír*, 18.3.1852(7), 156–157).

Piročkinas taip pat aptarė Julijaus Zeyerio kūrinius lietuviška tematika, tarp jų ir baladę „Jūratė“, ir atskleidė nemenką poeto erudiciją Lietuvos literatūros srityje. Savo tyrimuose mokslininkas susitelkė į klausimą, su kokiais Lietuvą gerai pažin jusiais žmonėmis Zeyerui teko bendrauti, ir nurodė būtent jo bičiulį Edvardą Jelíneką, etnologą, Mickevičiaus gerbėją bei populiariojantą. Taip pat iš Vilniaus kilusį kalbininką Janą Karlovičių (Piročkinas 1974: 85–86). Dar reikėtų pridurti, kad pats autorius, 1873 ir 1880–1881 metais praleidęs ilgesnį laiką Peterburge (Pynsent 2020: 12–13), turėjo ir daugiau progų susitikti su iš LDK žemių kilusiais intelektualais ir patyrinėti buvusių rytinių ATR žemių spaudą. Kontaktai su lenkų intelektualais jam buvo itin svarbūs. Lenkų literatūrinių bičiulių, ypač slavisto Bronisławo Grabowskio, redaktoriaus ir kritiko Zenono Przesmickio bei Jano Karlovičiaus recenzijos spaudoje padėjo sukurti Zeyerio kultą lenkų literatūrinėje visuomenėje. Leido savo krašte sunkiau kelią į literato šlovę besiskinančiam Zeyerui tikėti, kad būtent tarp lenkų literatų randa supratingiausius skaitytojus (Śliziński 1980: 7–15). Tačiau keliant klausimus apie galimą šios lietuviškos sakmės siužeto įtaką Kvapilo „Rusalkai“ ir apie tuos Zeyerio pakeitimus Jucevičiaus siužete, kurie galėjo daryti įtaką Kvapilui, vertėtų apsistoti prie Piročkino paskubomis nurodytos „visiems žinomos“ lenkų literatūros apie Lietuvą.

Šį klausimą reikėtų svarstyti kartu su Juzefo Ignaco Kraševskio „Vitolio raudos“ atgarsiais čekų kultūroje. Kraševskis pasakodamas apie meilės deivės Mildos ir lietuivio Ramojaus meilę pirmąkart sueiliavo Jūratės sakmę – Mildai atvykus į dievų teisimą, primenamas jau anksčiau dėl tos pačios priežasties nubaustos Jūratės likimas (Kraszewski 1840: 31). Antra, 1848 metais Kraševskis perkūrė Mildos istoriją į libretą Stanisłavo Moniuškos kantatai, kas šiam kūriniui suteikė patrauklumo ir potencijos išpopuliarėti už lenkų kalbinio arealo ribų³.

XIX amžiaus vidurio čekų kultūrinės institucijos pakartotinai kėlė sau užduotis priartinti slavų, tarp jų ir lenkų bei slavais laikytų lietuvių, kultūrą čekų publikai. Tai buvo ne tik Nacionalinio muziejaus, bet ir literatūrinės periodinės spaudos, ypač kosmopolitiškai orientuoto „Lumír“, bei muzikinio laikraščio „Dalibor“ rūpestis. Pakartotinai šį tikslą deklaravo ir Nacionalinis teatras Prahoje. Deja, čekų muzikos

³ Moniuška šios užduoties absorbuoti ir naujomis meninėmis formomis išreikšti savo krašto liaudies kultūrą ėmėsi itin rimtai. Jeigu Kraševskis informacijos apie Mildą sėmėsi iš savo paties dėl nekritiškumo dažnai kritikuojamo Narbuto darbų, o Mildos meilės istoriją tiesiog sukūrė kaip literatūrinę fikciją, Moniuška amžininkų buvo giriamas už rimtą etnografinį darbą. Į Žemaitiją surengė ekspediciją, kad kantatoje panaudotų liaudies dainų bei bažnytinių giesmių melodijas (Podbereski 1849: 101).

mylėtojai apie ankstyvąsias Moniuškos kantatas tegalėjo sužinoti iš periodinės spaudos, o tie, kurie nesekė lenkiškų ar Peterburgo laikraščių – tik retrospektyviai. Slavų kultūros apžvalgos „Lumír“ pradėjo referuoti apie garsėjančio, dar Vilniuje gyvenančio „lietuvų kompozitoriaus“ darbus nuo 1851 metų, kai pranešė apie visiems patikusį „Halkos“ pastatymą (*Lumír*, 22.5.1851(16): 380), 1853 metais – apie „puiką lenkų kompozitoriaus“ operetę „Pranašo sapnas“ (*Lumír*, 11.8.1853(32): 765). 1858–1859 metų spaudoje referavo apie Józefo Korzeniowski'io libretui „Rokičana“ Čekijos istorijos tema kuriamą trijų aktų operą (*Lumír*, 20.5.1858(20): 476; *Lumír*, 12.1.1860(2): 42). 1858 metais Moniuška pristatomas kaip staigiai kylanti žvaigždė, kuriam Rusijos caras Nikolajus dovanojęs 3000 rublių ir įsakęs, kad „Halka“ būtų pastatyta Peterburge (*Lumír*, 15.4.1858(15): 355). 1859 metais „Lumír“ rašė, kad anksčiau Vilniuje ir Peterburge pamėgta „Milda“ buvo atlikta Varšuvos redutų⁴ salėje, kur kantata taip pat visiems patiko (*Lumír*, 11.8.1859(32): 762). Pamažu Moniuškos ankstyvosios Vilniaus periodo kūrybos reputacija laikraščiuose virto kompozitoriaus klasiko biografijos faktais. Antroje amžiaus pusėje Nacionaliniame teatre Prahoje įsitvirtino vėlesnės Moniuškos operos, „Halką“ padėjo repetuoti ir pats kompozitorius per viešnagę Prahoje 1868 metais. Jau po kompozitoriaus mirties pasirodė jo gyvenimo ir kūrybos aprašymai kultūrinėje spaudoje pasakojo čekų skaitytojui apie nepaprastą „nuostabiai gražios kantatos „Milda“ pasisekimą Peterburge 1849 metais, taip pat ir apie tai, kad būtent „Mildos“ kompozicija atskleidė Moniuškos kūrybinę jėgą, persmelktą tautine dvasia (*Květy: list pro zábavu...*, 27.6.1872, 7(26): 207; Hovorka 1879a: 175). Tačiau platinėti ankstyvąsias kantatas buvo sunku, nes jų partitūros per visą XIX amžių liko rankraščiuose (Karlovič 1886: 214).

„Mildos“ siužetą čekų publika galėjo sužinoti iš 1859 metais išleisto libreto arba tiesiog iš Kraševskio „Anafielo“. Pirmąją dalį, „Vitolio raudą“, jau publikacijos metais muziejui dovanojo dvarininkas ir filantropas Adamas Rościszewski'is (Šafařík 1840: 423). Netrukus ją kaip didžią romantinę poemą aptarė Ladislavas Riegeris Vilniuje Kraševskio leisto „Atheneum“ apžvalgoje (Rieger 1840: 101). Metais vėliau muziejininkas ir publicistas Karelas Zapas (1812–1871) čekų publikai pristatė nepaprastai darbštaus rašytojo per aštuonias dienas sukurta veikalą, prieš tai dar išgyręs Vilniaus dvasinį atsparumą, atsakant į mokyklų rusinimą keturiskart gausiau leidžiama literatūrine produkcija, kiekybe ir turiniu lenkiančia Varšuvą. Lenkų literatūros žinovai, remdamiesi tiek amžininkų recenzijomis, tiek savo pačių nuomone, pristatydavo skaitytojui kaip populiarių, visuotinį entuziazmą sukėlusį brandų poetinį kūrinį ir kaip lietuvių tautos epą (Zap 1841: 348; Hovorka 1879b: 292). 1879 metais „Vitolio raudą“ į čekų kalbą išvertė Jaroslavo bendrapavardis

⁴ Redutas – viešas kaukių balius.

Františekas Kvapilas, bet vertimas buvo žinomas tik iš viešo skaitymo ir atgarsių periodinėje spaudoje, publikuotas nebuvo (Jelínek 1887: 239). Nors čekų publikai šis Kraševskio kūrinys liko prieinamas tik lenkų kalba, nei Zeyeriui, nei Jaroslavui Kvapilui tai nebuvo kliūtis.

LIETUVIŠKŲ PASAKOJIMŲ APIE DEIVĖS IR ŽMOGAUS MEILĘ SANKIRTOS SU EUROPINE TRADICIJA

Jucevičiaus pasakojimas apie Jūratę artimas Goethe'ės „Žvejo“ versijai ir jo ekologiškam vandens dvasios rūstybės paaiškinimui: geraširdė jūros karalienė Jūratė sukviečia jūros būtybių seimą, kad nubaustų žuvis žudantį žvejį. Juk net ji pati sau leidžianti valgyti žuvų puseles, o po to jas paleidžia gyventi plekšnių pavidalu. Nida Gaidauskienė, aptarusi undinių, meliuzinų ir rusalkų tradiciją Europos kultūroje, pažymėjo Jucevičiaus pasakojimo apie Jūratę savitumą: „Nebūdamas kilme susijęs su Viduramžių ir Renesanso laikotarpio sielos teologijos rūpesčiais, Romantizmo veikiamas pasakojimas Jūratę pateikia kaip dvasios įsikūnijimą – jai nebereikia tapti sieline būtybe“ (Gaidauskienė 2013). Betgi, tiesą sakant, Jucevičiui, regis, labiausiai rūpėjo patrauklia forma papasakoti archajiškai atrodančią saktmę apie jūros dievybę, apie plekšnių, gintaro ir audringos jūros aimanų kilmę. Ne tik rūpestis įgyti sielą, bet ir metafizinės meilės vertės tema liko Jucevičiaus dėmesio nuošaly.

Šią europinę temą į Lietuvos literatūros apyvartą netrukus įtraukė Jucevičiaus susirašinėjimo bičiulis Kraševskis, kurdamas žmogų pamilusios meilės deivės Mildos istoriją. Milda „Vitolio raudoje“ atranda aukščiausią laimę kiekvienoje valandoje, kurią praleidžia su mylimuoju, nori būti ne dievų sesuo, o paprasta lietuvaitė, kad tik galėtų dieną naktį leisti su Romojumi. Panašiai kaip ir Fouqué Undinė, kurią santuoka iš įnoringos mergaitės paverčia pasiaukojančios meilės įsikūnijimu, meilės deivė Milda irgi mokosi visų meilės atspalvių tik įsimylėjusi žmogų. Jai reikėjo pažinti skausmą dėl mylimojo mirties, kad išmoktų užjausti. Tik tuomet randa laiko išklausti kitos nemirtingosios, požemių valdovo per amžius kankinamos Nijolės prašymų. Kraševskio humanizmas, supriešinantis negailestingą dievų amžinybę su žmogišku gebėjimu mylėti, kantatos „Milda“ librete siekia dar toliau. Jeigu žmonių pasaulis žvelgė į Fouqué Undinę ar į vėlesnės kilmės Klicperos Meliuziną bei Kvapilo Rusalką įtariai, kaltino jas raganavimu ar netgi kėsinimusi į krikščionišką sielą, lietuvių choras kantatoje priima savo gentainio mylimąją iš dangaus išvartą Mildą atvira širdimi:

Nuženk pas mus, Milda, dangaus tremtine! Mes tave priglausim, mes tave priimsim!
Lietuva, tavo mylimojo tėvynė, kviečia tave, išvartąją. Nebeįžengsi į auksinį Dangų,

betgi priglaus tave miškų alsavimas, lietaus glamonės nudžiovins tau ašaras, upių vanduo atvėsins baltus skruostus.

Nenuskrisi jau pas dievus, tavo padermė tavęs išsižadėjo ir išvarė, betgi didi šalis, betgi gausi liaudis kviečia tave grįžti pas savo vargdienius. (Moniuszko, Kraszewski 1859: 15)

Tolesnės eilutės ir joms Moniuškos priskirta žemaitiškos bažnytinės giesmės melodija leido sužavėtam recenzentui Vilniaus periodinėje spaudoje interpretuoti Mildos nužengimą iš dangaus kaip pagoniškos meilės kulto virsmą Marijos kultu Lietuvoje (Podbereski: 107):

Iš tavo iščių kilusi meilė užgesins neapykantą ir kovų kaitrą, mūsų laimingą žemę apdovanosi aukso grūdais.

Dangaus tremtine, šaukiame tave, sujunk mūsų širdis, surišk mūsų rankas, aukštajame danguje be tavęs ilgu, su tavim nebaisi pragarmės bedugnė.

Savo kasomis apjuosk tautas, priglausk prie krūtinės sužeistųjų veidus, įliek į lūpas dangiškos santarvės, priimk mielą mūsų aukos dūmą. (Moniuszko, Kraszewski 1859: 16)

Taip Kraševskis kuria mitą, kad lietuviai – tie tyros sielos žmonės, kurie moka mylėti kaip niekas kitas. Tai yra tas Piročkino pastebėtas įsitikinimas, kurį perėmė Zeyeris riteriškajame epe „Algirdas Geištaras“, pakeitęs legendinį karalienės Onos Jogailaitės gerbėją italą ne koku kitu šiauriečiu, o žemaičių bajoru (Piročkinas 1974: 85).

Plėtodamas metafizinės meilės vertės temą Kraševskis atliko pakeitimą tiek europietišku pasakų, tiek senosios Lietuvos literatūros kontekste, kurį galime įvertinti klausdami, kas yra aktyvusis herojus Mildos istorijoje. Nors Jucevičiaus žvejys nutuokė apie dievišką mylimosios prigimtį, jo galimybės sprendžiant savo likimą platesnės nei vyriškų europietišku pasakų veikėjų.

Žvejys neturi pasirinkimų – Jūratė reikalauja meilės priesaikos grasindama mirtimi, o toliau jo likimas jau dievų rankose. Mickevičius „Svitezietėje“ išryškino vyriško herojaus dramą. Kraševskis taip pat atskleidžia Ramojaus, vyriško herojaus, perspektyvą, tačiau neplėtoja neraminančio, realias tuometinės erotinės vaizduotės fobijas aitrinusio „Svitezietės“ moralio. „Vitolio raudoje“ abu įsimylėjęliai yra aktyvūs, dėl meilės kovojantys herojai. Ramojus sprendžia apie savo likimą gal net atkakliau už Mildą. Išdidžiai atmeta jos prašymą iškeisti žmogišką gebėjimą džiaugtis meilės akimirka į dievišką nemirtingumą, nes nenori amžinybės be vilties, stebint rūščius dievų veidus. Jam viena akimirka Mildos glėbyje brangesnė nei visa amžinybė (Kraszewski 1846: 10). Ramojus – karys, dėl Mildos jis nori kautis su dievais ir iš tiesų susigrumia su pirmąja Perkūno keršto dvasia, o pripažinęs, kad galynėtis su antrąja beviltiška, nusižudo.

Kraševskio Milda su Ramojumi gyvena pagoniškos moralės alternatyvoje, jų meilė uždrausta tik beširdžio egoisto Perkūno požiūriu, kurio pavyzdžiai nuo žmonių saugoma dievų sfera kiek primena Prometėjaus mitą, o romantinėje politinėje vaizduotėje galėjo žadinti mintis apie laisvės trokštančio žmogaus ir tironijos santykius. Kraševskio herojams nereikia spręsti krikščioniškos doros ar moralės dilemų. Kaip ir Mildos nuogybė Vincento Smakausko iliustracijose antrajame „Vitolio raudos“ leidime 1846 metais, taip ir Ramojaus savižudybė provokavo skaitytoją įsivaizduoti kitą, nekrikščionišką, etosą, kuriame slapta, uždrausta meilė ir išdidus pagonio savižudybė yra kilniausio žmogiškumo aktai.

SAVIŽUDYBĖS TEMA VILNIAUS ROMANTIKŲ LITERATŪROJE IR JOS RECEPCIJA ČEKIJOJE

Savižudybė – dar viena nepatogi tema, kurią leido paliesti pasakos apie uždraustos meilės istorijas. Savižudiškas čekų poetų herojų – Zeyerio žvejo ir Kvapilo princų elgesys primena pagoniškus Kraševskio herojų moralės imperatyvus. Žinoma, tarp vėlyvojo romantiko Kraševskio ir čekų dekadentų negalima dėti lygybės ženklo. Kraševskio lietuvių protėvių etika buvo suprantama ir priimtina Mickevičiaus įtvirtintoje romantinės literatūros paradigmoje. Tai Mickevičius nukėlė lietuvių romantinių prometėjizmą į pagoniškus laikus, kuriuose savižudiškos Alfo / Konrado Valerodo elgesio tendencijos draskė herojaus sielą, bet buvo pateisintos kaip vienintelis kilnus pasirinkimas.

Mickevičiaus „Vėlinės“ įveda savižudybės temą į krikščioniškos moralės kontekstą, o jame nuodėmės aspektas – kone svarbiausias. Paliekant nuošaly tyrinėtojų diskusiją, ar modernių laikų pradžioje moralistų dėmesį kaustęs gausėjančių savižudybių fenomenas buvo faktiškai pagrįstas ar tik moralinė panika; taip pat paliekant nuošaly diskusiją, ar „Julija, arba Naujoji Eloiza“ ir „Jaunojo Verterio kančios“ iš tikrųjų paskatino savižudybių bangą, reikia priminti tuos kritikos pliūpsnius, kurių susilaukė už stojiškos Katono savižudybės propagavimą Josephas Addisonas, o už sentimentalistinės – Goethe'ė su Rousseau. Mickevičiaus „Vėlinės“ – atsakas į šią Europoje kilusią diskusiją apie savižudybės pateisinamumą. Savižudybės tema jungia „Vėlinių“ dalis: antrąją, kurioje pagoniško kanklininko iškviesta, bet neprašalbinama, į savo paties gyvybę besikėsinančio pusgyvio Gustavo dvasia ieško ką tik ištekėjusios mylimosios. Ketvirtąją, kurioje minčių apie savižudybę dėl nelaimingos meilės apstėtas ir su Verteriu rezonuojantis bei polemizuojantis Gustavas aplanko savo mokytoją bazilijonų kunigą. Ir trečiąją, kuri pasakoja apie studento Rolisono savižudybę Novosilcevo laikų Vilniuje. Išprovokuota ir asistuojama

studento kalinio savižudybė, kuri tardytojai privedė iki beprotybės ir po to atidarė celės langą, turėjo metaforiškai papasakoti pasauliui, kas atsitiko Lietuvoje nuo 1817 iki 1831 metų. Aklos Rolisono motinos kančia metaforiškai išreiškė nesuprantamai drastiško Rusijos valdovų ir valdininko elgesio išprovokuotos sukilusios tautos traumą, kai ji apgraibomis tikrina kruviną gatvės grindinį, ieško užsimušusio vienturčio sūnus ir girdi kunigo Petro žodžius, kad ne – „nepiktžodžiauk, moterie, tavo sūnus gyvas, bet sunkiai sužeistas“ (Mickiewicz 1864: 211). Tai bene buvo ir Mickevičiaus trauma, sutinkant Saksonijoje egzilin traukiančius sukilėlius, trauma laukiant sutriuškinto sukilimo pasekmių, juo sunkesnė tuo, kad galėjo save laikyti sukilimo – išprovokuotos ir asistuosios tautinės savižudybės – manifestų autoriumi. Juk trečioje „Vėlinių“ dalyje kalinys Konradas pašėlusį vampyrais tapsiančių gentainių kerštą pranašauja savo draugams celėje, jis akivaizdžiai apšėstas piktosios dvasios; į tremtį vežamas Konradas paaukvoja žiedą kunigui egzorcistui, išvadavusiam jį nuo piktosios dvasios, prašydamas pusę jo kainos išdalyti vargšams, o už kitą – laikyti mišias už sielas skaistykloje. Tam pačiam kunigui, kuris grąžino viltį Rolisonienei. Trečios dalies pirmo akto pabaigoje Vėlinių apeigų dalyviai vėl mato Gustavą kaip dvasią, šįkart genamą į tremtį su vos matoma, bet skaudžiausia savižudybės žaizda ant kaktos, kurios, kanklininko nuomone, „nė mirtis nenuplaus“ (Mickiewicz 1864: 225). „Vėlinėse“ poetas prisiima nepakeliamą pavergtos tautos šauklio našta ir atsakomybę, priima ir tai, kad savižudybė yra mirtina nuodėmė ir lieka nuolankus krikščioniškos moralės imperatyvams.

Kraševskis, pastumdamas kilnią Ramojaus savižudybę į pagoniškus laikus, solidarizavosi su pavergtos tautos „pranašu“ kaip ir daugelis jo bendrataučių, pripažinusių ne moralinę poeto kaltę, bet jo herojų pasirinkimų didvyriškumą. Juk Kraševskis ir savo istorijos veikale populiarino Pilėnų Margirį (Kraszewski 1850: 218–222), turbūt labiausiai literatūrinio Ramojaus vaidmenį atitinkantį istorinį prototipą.

Beje, po 30 metų Kraševskis prie šios temos sugrįžo, jo „Kunigas“ (1881) į čekų kalbą buvo išverstas 1886 metais (Kraszewski 1886). Dar anksčiau čekų publika Pilėnų istoriją sužinojo iš Nestoro Kukolniko apysakos (Kukolnik 1851) ir Vladislavo Sirokomlės dramos vertimo (Sirokomla 1882). Toks dėmesys masinei senovės lietuvių savižudybei išskirtinis akylai kaimynų literatūrą sekusios čekų kultūrinės visuomenės kontekste.

Mickevičių, Kraševskį ar Sirokomlę skaitančius čekus šios šurprios herojiškos dilemos iš pagonių pasaulio jaudino kaip nekasdienio garbės supratimo ar meilės tėvynei pavyzdžiai, bet kažin ar jos buvo visiškai suprantamos. Vilniuje kadaise dievinamam Sirokomlei „Margirio“ recenzentas čekų spaudoje netgi prikišo talento trūkumą. Girdi, šiaip jau suprantamos tėvynės meilės vedamas, pavaizdavo

senuosius lietuvius visiškai nenatūraliai. „Nė vienas palygintinų epų herojus nėra toks moraliai nusistatęs, kad net beveik šiuolaikinis“ (Výkoulal 1882: 110).

Savižudybės tema čekų publikai buvo „šiuolaikinė“. XIX amžiuje profesionalūs medicinos, teisės ir teologijos diskursai pamažu keitė savižudybės statusą iš nuodėmės ir nusikaltimo į psichopatologijos apraiškas (Tinková 2021: 387–406). Būsimasis Čekijos prezidentas Tomášas Garrigue'as Masarykas 1882 metais vokiečių kalba, 1904 metais čekiškai publikavo disertaciją apie savižudybę, apibrėždamas ją kaip masinį visuomeninį reiškinį, besisekuliarizuojančio, religijos gyvenimui duotą prasmę prarandančio pasaulio socialinę patologiją (Masaryk: 1904). Populiarusis diskursas rado savo galimybę kalbėti šia moralistų slopinama, betgi aktualia šiuolaikine tema atspindint populiarųjų Vilniaus romantikų kūrinius, modernias gyvenimo prasmės paieškas siejant būtent su tautinio atgimimo tema.

ZEYERIO JŪRATĖ IR ROMANAS JAN MARIA PLOJHAR / JANAS MARIJA PLOIGARAS: TARP LIETUVIŠKOS KILMĖS ROMANTIZMO IR DEKADENTIŠKOS IRONIJOS

Būtent Vilniaus romantinės literatūros recepcijos Čekijoje kontekste galime suprasti Piročkinio neanalizuotus čekų poeto Zeyerio pakeitimus Jucevičiaus siužete. Zeyeris praleidžia Jucevičiaus pasakojimą apie geraširdę karalienę Jūratę, besirūpinančią kiekvienos žuvelės gyvybe ir šaukiančią jūros būtybių seimus. Jo Jūratė užsimoja bausti žvejį už švento vandens pasaulio neliečiamybės pažeidimą ne tik kaip demoniška jūros dvasia, gundanti jį į pražūtį, bet ir kaip Kraševskio prasme negailėtinga, pavydžiai savo valdas nuo žmonių sauganti dievybė. Zeyerio poemoje Jūratė sužmogėja tik pamilusi, meilė ją priverčia kreiptis į mylimąjį kaip į lygiavertį. Kaip ir Jucevičiaus undinių vilioklių dainoje, ruošdama klastą, siūlo žvejui tapti dievu jūros karalystėje. Tačiau jos sumanytos klastos ir meilės išpažinimą Zeyeris papildė Jūratės noru persikelti į žmonių pasaulį, Mildą primenančiu tvirtinimu, kad žvejo trobelės dūmas jai mielesnis nei jūros rūmų prabanga. Zeyerio Jūratė negrasina ir neprievartauja, bet prašo atleidimo. Kaip ir Milda, leidžia žmogui pačiam pasirinkti savo likimą. Žvejys šioje versijoje nepaklūsta dievybei. Jis pats aistringai pamilsta Jūratę.

Žvejys čia taip pat aktyvus herojus, pagaliau ir priverstiniai išimylėjėlių išsiskyrimai dienos metu aprašomi iš jo perspektyvos. Čia Zeyeris perima ir Mickevičiaus vyriškos / medžiotojiškos perspektyvos semantiką: apie liūdną besilgintį žvejį sakoma, kad jis „pats savo aistros laimikis“ (Zeyer 1907: 76). Poros laimės akimirkos naktimis, Jucevičiaus neminimas būtinas išsiskyrimas šviesiuoju paros

metu primena „Vitolio raudą“. Po to, kai Perkūnas aptinka jo tvarkos, griežtai atskiriančios dievus nuo žmonių, laužytojus, Jūratė teisiama keršto trokštančių dievų teisme, kaip ir Milda.

Zeyerio Perkūnas rūpinasi nubausti tik Jūratę. Savo bausmę žvejys, skirtingai nuo Jucevičiaus versijos, prisišaukia pats klausdamas dievų: „Kodėl aš vis dar kvėpuoju? Argi man neskyrėt bausmės? Mane gyvenimas gniuždo ir kamuoja, negi man lemta nešti šią našą amžinai?“ (Zeyer 1907: 79). Jūratės tėvas Praamžimas nusprendžia tik apie konkretų bausmės būdą, sadistiškai įamžindamas jo kančią kaskart prakutus nuo sielvarto bangos vėl išvysti bežadį dieviškos mylimosios kūną – šioje vietoje Zeyeris ironiškai pasuka metafizinės meilės vertės temą dekadentiškos ironijos linkme⁵.

Zeyerio žvejo nepavykusi asistuoti savižudybė, kuri tampa pačia blogiausia įmanoma bausme, tėra vienas jo dialogų su lenkų literatūra šia tema – galbūt Slovakio ironiškų komentarų romantinės poezijos tema reminiscencija⁶.

Nors melancholiškos mintys apie mirtį ir savižudybę persmelkia visą Zeyerio prozą, vyriški herojai paprastai patys rankos prieš save nepakelia, kaip galų gale ir Mickevičiaus Gustavas. Labiausiai autobiografinis romanas „Jan Maria Plojhar“ / „Janas Marija Ploigaras“ (1888) baigiasi įsimylėjusios poros mirtimi: Janas Marija miršta nuo ligos, prasidėjusios susižeidus per muštynes, kilusias su paniekinamai apie Prahą kalbėjusiu Vienos karininku. O pusiau italė, pusiau čekė Caterina nusižudo, nes artėjant Jano Marijos mirčiai prieina prie išvados, kad ji nenori paguodos, kuria ramunami visi gedintys, nenori priprasti prie netekties, nenori užmiršti. Kelią į savižudybę romano herojai nueina atvirkščia kryptimi nei Gustavas: nuo mirties dėl tėvynės link mirties dėl prarastos meilės, be kurios neverta gyventi.

Nuodus, kuriuos išgėrė Caterina, Janas Marija įsigijo tais laikais, kai su savo kroatu bičiuliu itin jaudinosi dėl pavergtų slaviškų tautų likimo, tam atvejui, „jei tektų rinktis tarp pažeminančios mirties ir savižudybės“. Caterinai apie jų įsigijimo aplinkybes pasakoja su ironijos gaidele: „Anuo metu procesas su nihilistais jaudino visą pasaulį. Mirtis nuo nuodų mums atrodė tragiškai dramatiška. Matai, kokiam teatrališkam buteliukui patikėjome savo išgelbėjimą.“ „Jūs buvot tokie vaikai, tu ir tavo Konstantinas, – šypsojosi Caterina, – bet įdomūs vaikai, vaikai poetai“ (Zeyer 1917(2): 125). Minimieji nihilistai – tai užuomina į politinį procesą, kuris Zeyerui

⁵ Piročkinas, lygindamas Zeyerio ir Maironio poetas apie Jūratę, pastebėjo, kad Zeyeris laikėsi Jucevičiaus pateiktos bausmės porai versijos, o Maironis pakeitė sakinį pabaigą taip, kad Perkūnas užmuša Kastytį, o Jūratę paliko amžinai kentėti ir aimanuoti. Aiškinimo logika – juk deivė nemirtinga (Piročkinas 1974: 89–90). Ir čia galima pasiūlyti paaiškinimą Kraševskio įtaka: kunigui nederėjo taip radikaliai „sociologizuoti“ moteriškos dievybės kulto, kaip tai atliko Kraševskis su Moniuška „Mildoje“, paversdamas pagonišką Mildą Mergele Marija. Betgi galėjo atsargiau paaiškinti tikėjimu Jūratės sakme liūdną lietuvių meilės dainų dvasią.

⁶ Baladinės nutrenkimo nuo sosto sceną Zeyeris mini kaip vieną iš dviejų stipriausių vaikystės įspūdžių Prahos teatre (Vobornik 1907:12).

kažkiek siejosi su asmenine patirtimi: vos porą dienų iki atentato prieš Aleksandrą II 1881 metais jis neplanuotai išvyko iš Peterburgo, tuo metu visi jo viešbutyje apsi-stoję užsieniečiai buvo suimti (Pynsent 2020: 12–13). Santūrią antipatiją Rusijos imperijai šioje knygoje išreiškia ir beširdė kokerė Pelagija Dragapula, įkūnijanti pasaulio turtingųjų paviršutiniškumą ir sugedimą. Pirmoji meilužė, kadaise sudau-žiusi Jano Marijos širdį ir sudrumstusi jo santykius su Caterina, kaskart sutikusi jaunuolį kalba su juo rusų kalba, „kurią ji taip įsimylėjusi“ (Zeyer 1917(2): 77).

Apie nelemtą sužeidimą šikart prieštaraujančiai Caterinai pasakoja nuvertinda-mas patriotizmo išprovokuotą kovą dėl gimtojo miesto garbės:

Tąkart vienuolyno sode – tai nebuvo kova, Caterina, tai buvo muštinės. Prakeikiu tą valandą, nes tuomet buvo palaužtos mano jėgos, atimta jaunystė, tuomet buvo pagrobta mano didžiausias turtas – tuomet buvai man pagrobta, Caterina, nors tuomet dar tavęs nepažinojau, juk tuomet buvo pakirsta mano gyvenimo šaknis. [...] Tai buvo muštinės, nepadorios, nereikalingos muštinės! (Zeyer 1917(2): 122)

Kova dėl priešų sutriptos tėvynės laisvės romano herojui liko šventa pareiga, bet tokio supratimo jis nejaučia nei savo turtingų miestiečių šeimoje, nei Prahos visuo-menėje. Prieštaringos, kaimyninių tautų heroizmo pavydinčios mintys jį drasko dėl tėvynės. Nors tėvynė kaskart jį atstumia, nors elgiasi kaip pamotė,

myliu ją, myliu ją iki šiol. Dievas mato mano širdį ir žino, kad dėl jos praliečiau kraują, su entuziazmu, su džiaugsmu. Kraują! Kur ta kova, kurioje jį lieti galėčiau, kurioje galė-čiau rasti pražūtį kaip vyras? Tos kovos nėra ir nebus, o bartis dėl to, kad kokia siuntinio forma pašte ar užrašas ant stoties buvo ir ta kita kalba buvo paruoštas, to gi nesugebė-čiau... (Zeyer 1917(1): 186)

Jį traukia literatūra, dėl jos palieka karininko tarnybą imperijos laivyne, bet ir čia kelią užkerta tautinės kultūros seklumas. Pirmąją dar aistros Pelagijai per-smelktą, savo lėšomis išspausdintą poemą knygyne aptiko čekų kalbos profesorius, kuriam užkliuvo poemos čekų kalba, kurią, jo nuomone, tobulai mokėjo tik jis vienas. Profesorius recenzijoje perspėjo visuomenę,

kad knygos neskaitytų ir nepirktų, galiausiai (kiek netiesiogiai) kreipėsi į policiją, kad atkreiptų dėmesį į šitą maištą. Tas mokytojas patriotas laikėsi dviejų dogmų: pirma: žmogų sutvėrė Dievas į save panašų, bet čeką sutvėrė panašų į kažką tarp liokajaus ir policininko. O ta antra: lytiškumas yra nemoralus. (Zeyer 1917 (1): 130)

Visuomenė pakluso, ji nepirko ir neskaitytė, tačiau uoliausia buvo policija: kon-fiskavo ir sunaikino visą tiražą. Galų gale silpstančios sveikatos išgintas į Romą sutinka savo tikrąją gyvenimo meilę, sielos draugę ir supratingą jo eilių skaitytoją – betgi šiai meilei, paskutiniam ligonio troškimo išsipildymui, užkerta kelią artėjanti mirtis.

Susitaikęs su neišvengiamai artėjančia mirtimi, Zeyerio herojus vėl grįžta prie tikėjimo, kad tikroji gyvenimo prasmė susijusi su tautinio gyvenimo pilnatve, o skaitytojas pats turi nuspręsti, ar šis įsitikinimas teisingas ar tik iliuzija. Janas Marija randa paguodą viltyje, kad Caterina po jo mirties ištėkės už geraširdžio gydytojo Luigio, kuris skirtingai nuo jo gyvena pilnakraujį gyvenimą: turi ir prasmingą darbą, ir laimingą tėvynę, suvienytą Italiją. Tuo metu Caterina planuojamos savižudybės ir sąžinės dilemą sprendžia taip pat Vilniaus romantizmui artimu būdu. Senųjų Lacijaus gyventojų pagonybėje randa etosą, kuriam jos savižudybė mylimojo mirties akimirka yra priimtina, ir tikisi, kad jos nuodėmklausys, aistringas archeologas, supras jos motyvus. Giminaičio archeologo jai testamentu užrašytas, dvigubame jaunos etruskų poros kape rastas auksinis nuotakos vainikas, kuriuo pasipuošia sutuoktinių ir mirties dieną, pranašauja jos sumanytą.

KVAPILO *RUSALKA* VILNIAUS ROMANTIZMO IR ZEYERIO DEKADENTINĖS IRONIJOS KONTEKSTE

Kvapilo „Rusalkos“ herojų likimą norisi interpretuoti pasitelkus Zeyerio dekadentišką ironijos estetiką, tematizuojančią nepasiekiamų, išsvajotų idealų ilgesį ir įvykių logikos nulemtą svajonių nesipildymą pačiu tragiškiausiu įmanomu būdu. Veikiamas Fouqué bei Anderseno siužetų, Kvapilas dramoje pristato Rusalką pirmą ir istorijos pradžioje ji aktyvesnė: tai ji ilgisi tvenkinyje pamatyto princo, kuris dar nėra nenutuokia apie jos egzistenciją, tai ji ryžtasi pasinaudojusi raganos užkeikimu tapti žmogumi. Tačiau toliau psichologizuota santykių su pasakos būtybe istorija herojizuoja abu veikėjus, kurių poreikiai tragiškai išsiskiria. Kaip ir „Svitezietės“ šaulys, kaip ir Erbeno baladės herojus „Lelijoje“, princas aptinka ir įsimyli Rusalką būtent medžiodamas. Nors vis dar vadinamas princu, į tyrą ir ištikimą meilę tikinčią Rusalką kreipiasi medžiotojiškomis metaforomis: vadina nuostabiausia baltąja elne, o pasakiškoje mylimosios išvaizdoje ją kerį akimirkos trapumas. Laikas bando princo jausmus: parsivedęs iš miško nebylią nuotaką, ima būgštauti dėl mergaitės šaltumo, liūdesį keliančio baikštumo, abejoja, ar jungtinių naktį įsižiėbs joje aistra, ar ji taps moterimi. Nors dabar savo meilę vadina *liūdnu jausmu*, kurį „veltui stengiasi užgniaužti“, visgi negali išsivaduoti iš jos šalto glėbio ir nori jos visos! (Kvapil 1922: 29).

Rusalkos sėkmė žmonių pasaulyje tuo tarpu priklauso nuo jausmų pastovumo. Betgi „svetimšalės kunigaikštytės“ kerštingas flirtas – šiame motyve, regis, atspindi Zeyerio Pelagijos personažas, kitoks nei tiesiog dėl savo laimės kovojančių ankstesnių undinių konkurenčių – nėra vienintelė ir netgi nepagrindinė tragiško herojų likimo priežastis. Dar prieš tai skaitytojas / žiūrovas gali įsitikinti, kad klastingajai

kunigaikštytei princas rodo dėmesį ne vien dėl vestuvių puotos svečio teise išsireikalausio mandagumo, girdi ne tik princo abejones, bet ir į rūmų sodą įslinkusio vandenio pranašystes. Į žmonių vestuvininkų dainą apie baltas ir raudonas rožes atsiliepia: „Vandeny žydi balta lelija, ji bus tavo liūdna draugužė, tavo vestuvių guoliui nežydi raudonos rožės!“ (Kvapil 1922: 32). Galų gale ir pati Rusalka praranda viltį anksčiau, nei lieka princo atstumta: „O viskas veltui, veltui, veltui, taip tuščia mano širdyje, visas mano žavesys yra bevertis, nes aš tik pusiau esu žmogumi! Jos akyse dega galinga aistra, ta prakeikta žmogiška aistra – o mane pagimdė šaltas vanduo, manyje nėra, nėra jokios aistros!“ (Kvapil 1922: 33).

Kvapilo Rusalka ir princas yra dekadentiniai sekuliarizuotos *fin de siècle* visuomenės minčių apie moralę ir dvasinę sveikatą atšvaitai. Jų meilės sėkmė jau nebe-priklauso vien nuo protingos būtybės moralinio apsisprendimo įgyti mylinčią sielą ir ištikima meile nugalėti pasaulio pagundas. Tikrasis pavojus tyko ne išorėje iš ydingo charakterio moterų ar tironiškų dievų pusės, o kūno materijoje, joje išsiskynusioje dvasinėje negalioje, kurį sekuliarizuoto pasaulio medicina apibrėžia kaip ligą. Betgi tai, kas žmogiška joje, negali gyventi be meilės. Po Rusalkos skundo, kad ji nemoka mylėti, tuoj pat eina aimana, kad ji, „kurčias amžinų stichijų aidas“ (Kvapil 1922: 33), negali nei gyventi, nei mirti. Rusalka sugeba teisingai morališkai apsispręsti romantinio diskurso apie metafizinę meilės vertę rėmuose, juk atmeta raganos patarimą nuplauti užkeikimą, skirtą žmonių pasauliui, neištikimo princo krauju. Bet nei Rusalka, nei princas nesugeba atsikratyti ar susitaikyti su neįmanomos meilės ilgesiu. Kuomet po trumpalaikio flirto atsitokėjęs princas randa savo *baltąją elnę* dar blyškesnę, virtusia pragaištinga dvasia Bludička, savižudiškai išsi-prašo jos mirtino bučinio.

IŠVADOS

Baigiant galima susumuoti, kad Kraševskio Mildos meilės siužetui nepavyko Čekijoje išpopuliarėti tiek, kad vertimo ar muzikinės inscenizacijos forma taptų lengvai prieinama publikai. Visgi šie kūriniai buvo žinovams žinomi, o periodinės kultūrinės spaudos skaitytojams pažįstami bent iš recenzijų. Čekų kalba buvo publikuota tik Jucevičiaus sakmė apie Jūrą, Baltijos karalienę. Gili Julijaus Zeyerio ir Jaroslavo Kvapilo erudicija buvusių rytinių ATR žemių literatūros yra neabejotina. Nors kalbėti apie įtakas ir poveikius beletristiniams kūriniams visuomet yra keblu, galima hipotetiškai postuliuoti Vilniaus romantikų tiesioginius ar ironiškus atspindžius: „Rusalkos“ libretas rezonuoja su Mickevičiaus „Sviteziete“ poetinės išraiškos priemonėmis ir skirtingų įsimylėjėlių lūkesčių tematika, o Kraševskio

(galbūt tarpininkaujant Zeyeriui) įtaką galime matyti savižudiškame princo elgesy. Svarbesnes europietišką, čekišką ir lietuvišką siužetų sankirtas ir skirtumus galima išreikšti lentelė taip:

Kūrinys	Goe- the'ės „Žve- jys“	Fouqué „Undi- nė“	Ander- seno „Undi- nėlė“	Goe- the'ės „Nau- joji Meliu- zina“	Micke- vičiaus „Svite- zietė“	Slo- vackio „Bala- dina“	Juce- vičiaus „Jūra- tė“	Krašev- skio „Vi- tolio rauda“	Kli- cperos „Če- kiškoji Meliu- zina“	Zeyerio „Jūra- tė“	Kvapilo „Rusal- ka“
Motyvas											
„Ekologi- nė“ gam- tos dvasios rūstybės priežastis	taip	ne	ne	ne, bet biolo- ginis san- tuokos porei- kis	ne	„ekolo- giška“ Go- planos paskir- tis	taip	ne	ne	taip, bet die- viško pa- saulio nelie- čia- mybė svar- besnė	ne
Metafizi- nės meilės vertės tema	ne	taip	taip	ne	ne	ne	ne	taip	ne	taip	taip
Aktyvūs, situaciją supran- tantys ir apsispren- džiantys herojai	van- dens dvasia moters pavi- dalų	Undinė	Undi- nėlė	barz- dasku- tys ir karalie- nė	mer- gaitė ir šaulys	Bala- dina, Gopla- na	Jūratė	Romo- jus ir Milda	Vlnena	Jūratė ir žvejys	Rusal- ka ir princas pabai- goje
Vyrišką herojų charakte- rizuojantis užsiėmi- mas	žvejys	riteris	princas	barz- dasku- tys	šaulys	grafas, girtuo- klis	žvejys	karys	riteris	žvejys	prin- cas, bet ir me- džioto- jas
Neišti- kimbės problema	ne	taip	taip	taip, bet dėl egoiz- mo, ne iš meilės kitai	taip	taip	ne	ne	ne	ne	taip
Dievų teismas	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	taip	ne	taip	taip
Savižudybė	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	taip	ne	taip	taip

LITERATŪRA

- Erben, Karel Jaromír. *Kytice*. Praha: Městská knihovna v Praze, 2011.
- Gaidauskienė, Nida. Čiurlionių „Nebaigtoji“: meno ir gyvenimo sintezės grimasos. In *Mikalojus Konstantinas Čiurlionis (1875–1911): jo laikas ir mūsų laikas*. Sud. Gražina Daunoravičienė, Rima Povilionienė. Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija, 2013, 544–579, prieiga internete <<https://www.ateitis.net/lt/temos/110/puslapis-2>>.
- Goethe, Johann Wolfgang. *Wilhelm Meisters Wanderjahre oder Die Entsagenden ein Roman*, 1. Stuttgart und Tübingen: Cotta, 1821.
- Grabowski, Tadeusz S. Jaroslav Kvapil. *Pamiętnik Slowiański*, 1951, 2, 249–252.
- Hartmann, Franz. *The life of Philippus Theophrastus Bombast of Hohenheim, known by the name of Paracelsus: and the substance of his teachings concerning cosmology, anthropology, pneumatology, magic and sorcery, medicine, alchemy and astrology, philosophy and theosophy*. K. Paul, Trench, Trübner & Company, 1896.
- Hovorka, Fr[antišek]. 1879a: Opera v Polsku. *Dalibor: časopis pro všechny obory umění hudebního*, 01.08.1879, 1(22), 174–175.
- Hovorka, Fr[antišek]. 1879b: Josef Ignác Kraszewski. *Květy: list pro zábavu a poučení s časovými rozhledy*, 5.1879, 1(5), 286–295.
- [Jelinek, Eduard] E. J. J. I. Kraszewski. *Slovanský sborník statí z oboru národopisu, kulturní historie a dějin literárního a společenského života*, 1887, 6(5), 238–240.
- Karlovič, Jan. Stručný rys života Moniuszkova. *Dalibor: časopis pro všechny obory umění hudebního*, 14.06.1886, 8(22), 213–215.
- Klicpera, Václav Kliment. *Česká Melusina*. Praha: J. A. Gabriel, 1848.
- Kraß, Andreas. *Meerjungfrauen: Geschichten einer unmöglichen Liebe*. S. Fischer Verlag, 2010.
- Kraszewski Józef Ignacy a Moniuszko Stanisław. *Milda: kantata mythologiczna*. Warszawa: Karel Kowalewski, 1859.
- Kraszewski, Józef Ignacy. *Anafielas: pieśni z podań Litwy. Pieśń I, Witoloraua*. Wilno: nakł. Józefa Zawadzkiego, 1846.
- Kraszewski, Józef Ignacy. *Záhuba pohanův na Litvě: román*. Překl. Jakub Malý. Praha: Tiskem a nákladem J. Otty, 1886.
- Kraszewski, Józef Ignacy. *Witoloraua*. Wilno: Zawadzki, 1840.
- Kukolnik, N[estor] V. *Litvini i křižovníci*, 31.7.1851(26), 601–606.
- Kvapil, Jaroslav. *O čem vím: sto kapitol o lidech a dějích z mého života*, 1. Praha: Orbis, 1932.
- Kvapil, Jaroslav. *Rusalka: lyrická pohádka*. Praha: F. Topič, 1922.
- Lukšienė, Meilė, ir Pirockinas, Arnoldas. Liudviko Adomo Jucevičiaus laiškas čekų filologui Václavui Hankai. In Meilė Lukšienė. *Prie tautos kultūros pamatų*. Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras, 2014, 309–318.
- Masaryk, Tomáš Garrigue. *Sebevražda bromadným jevem společenským moderní osvěty*. Praha: Jan Laichter, 1904.
- Mickiewicz Adam. *Pisma Adama Mickiewicza*. Wyd. zupełne. Paryž: W Drukarni L. Martinet, 1860–1861.
- Mickiewicz, Adam. *Dziady*. Wrocław: H. Skutsch, 1864.
- Mokřý, Otakar. Józef Ig. Kraszewski. *Osvěta: listy pro rozhled v umění, vědě a politice*, 05.1879, 9(5), 353–354.
- Pelikán, Jarmil. Z československých divadelních vztahů v 19. a 20. století. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná*, 1969, vol. 18, iss. D16, 7–26.
- Pirockinas, Arnoldas. Litevské motivy v Zeyerově tvorbě. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná*, 1974, 22, D20, 83–90.
- Podbereski, Romuald. *Milda, kantata mytologiczna*. *Rocznik literacki*, 1849, R. 4, 93–130.
- Pynsent, Robert B. *Julius Zeyer: The Path to Decadence*, vol. 290. Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2020.
- Rieger, F[antišek] L. Literatura polská. *Nowiny z literatury, umění a věd (Příloha ku Květům)* 1840, č. 26, 101.
- Ritter Ludvík a Indra Bohuslav. *Myslenky o slovanském zpěvu*. Na Pánově: B. Indra, 1947.
- Schellenberg, Renata. Goethe and Die neue Melusine: A critical reinterpretation. In *Melusine's Footprint*. Brill, 2017, 303–323.
- Śliziński, Jerzy. Julius Zeyer v Polsku. In Zeyer, Julius. *Korespondence Julia Zeyera s polskými spisovateli*. Praha: Academia, 1980, 5–36.
- Śłowacki, Juliusz. *Balladyna, Tragedija w 5 aktach*. Paryž, 1839.
- Syrokomla, Vladislav. *Margěr. Báseň z dějin litevských*. Překl. Jan Nečas. Praha: Ústřední knihovny I. L. Kobrova, 1882, seš. 57–58.
- Szykowski, Marian, Kredba, Václav, a Bečka, Josef. *Polská účast v českém národním obrození = La part*

de la Pologne dans la renaissance nationale tchèque. Praha: nákladem Slovanského ústavu, 1946, sv. 3.
Szykowski, Marian. Współczesna Czechosłowacja. Jaroslav Kvapil i jego stosunek do teatru polskiego. *Przegląd Zachodni*, 1950, nr. 3/4, 229–238.
Šafařík, Paweł Josef. Zpráva o českém Museum. *Časopis českého Museum*. 1840, 14(4), 422–425.
Tinková, Daniela. *Bez zpěvu a bez zvonění: dekriminalizace sebevraždy mezi sekularizací a medikalizací v 17.–19. století*. Praha: Argo 2021.
Voborník, Jan. *Julius Zeyer*. Praha: Unie, 1907.
Vykoukal, F. V. Vladislava Syrokomly (Ludvíka Kondratoviče) Margěr. Báseň z dějin litevských. Z polského přeložil Jan Nečas. *Ústřední knihovny Kobrový seš.* 57–58. *Literární listy*, 1.12.1882, č. 12, 110.
Zap, Karel VI. Literatura polská (dopis redaktoru). *Časopis českého Museum*, 1841, 15(3), 346–352.
Zeyer, Julius. *Jan Maria Plojhar*. Praha: Unie, 1917. sv.1–2.
Zeyer, Julius. *Nové básně*. Praha: Česká grafická akciová společnost „Unie“, 1907.

Zeyer, Julius. *Olgerd Gejstor: (Epická báseň z dvoudílného cyklu „Z letopisů lásky“)*. Praha: SNDK, 1959.

KULTŪRINĖ SPAUDA

Časopis českého Museum. Praha: Knihkupectví J. G. Calve, 1831–1854.
Dalibor: časopis pro všechny obory umění hudebního. Praha: Mojmir Urbánek, 1879–1927.
Květy: list pro zábavu a poučení s časovými rozhledy. Praha: J. H. Pospíšil, 1850–1915.
Literární listy. Velké Meziříčí: J. F. Šašek, 1882–1904.
Lumír, 1851–1863.
Osvěta: listy pro rozhled v umění, vědě a politice. Praha: Václav Vlček, 1871–1921.
Slovanský sborník statí z oboru národopisu, kulturní historie a dějin literárního a společenského života. Praha: J. Otto, 1883–1887.

Halina Beresnevičiūtė-Nosálová

Masaryk university, the Department of linguistics and Baltic languages, Brno, Czechia

FROM JUCEWICZ'S JURATA TO KVAPIL'S RUSALKA: THE REFLECTIONS OF THE LITHUANIAN LITERARY PLOTS ABOUT THE LOVE BETWEEN A MAN AND A DEITY IN THE NINETEENTH-CENTURY CZECH CULTURE

SUMMARY. The article explores the reception of nineteenth-century love stories between a goddess and a man, displayed in Polish-Lithuanian romantic literature, in the contemporary Czech cultural press. It also points to a possible influence of those stories on the libretto of Antonin Dvořák's *Rusalka* by Jaroslav Kvapil. Ludwik Adam Jucewicz's *Jurata, the Baltic Queen*, was published in Czech. Józef Ignacy Kraszewski's *Witolo rauda* and his libretto to Stanisław Moniuszko's cantata *Milda* were not translated but appreciated and repeatedly remembered in the Czech cultural press. Even though it is not possible to hint at the intertextuality among Polish-Lithuanian and Czech fiction in a stronger than hypothetical manner, the libretto of *Rusalka* resembles Adam Mickiewicz's ballad *Świtezianka* by its means of poetical expression and by the thematization of the different erotic expectations of the male and female heroes. Kraszewski's influence, most probably mediated by Julius Zeyer's works, may be seen in the suicidal behavior of the prince.

KEYWORDS: intertextuality, nineteenth-century Polish-Lithuanian culture, nineteenth-century Czech culture, impossible love in literature, suicide in literature.